

תגובת שוק העבודה בישראל למיתון - השוואה בין שני המיתונים האחרונים

- השכר ותשומות העבודה במיתון הנוכחי הגיבו במהירות – ואף הקדימו מעט את תחילת המיתון – וירדו. זאת לעומת תגובה מאוחרת של השכר הנומינלי במיתון שהחל בסוף שנת 2000.
- ההבדל בתגובה נובע בעיקר משוני בין שני המיתונים בדרך היווצרותם - התפתחות הדרגתית של המיתון הנוכחי, בעקבות המשבר הפיננסי העולמי, לעומת התפרצות מיידית של המיתון הקודם עם פרוץ האינתיפאדה באוקטובר 2000 והתפוצצות "בועת ההיי-טק".
- על פי סקר החברות, המגזר העסקי צפה את תחילת המיתון הנוכחי ברביע שקדם לתחילתו, שבו כבר הייתה האטה חדה בצמיחה, ועל כן ערך את ההתאמות הנדרשות בתשומות העבודה ובשכר.
- האירועים שהתרחשו בכלכלה העולמית במקביל להתפתחותו ההדרגתית של המיתון הנוכחי פגעו בענפים מוטי היצוא, ובפרט בענפי הטכנולוגיה העילית. כתוצאה מכך נפגעו השכר והתעסוקה בענפים אלה עוד טרם נכנס המשק למיתון של ממש.

מאז תחילת העשור נקלע המשק הישראלי לשתי תקופות מיתון: המיתון הראשון החל במהלך הרביע האחרון של שנת 2000¹⁹ (אך להלן נכנה אותו "מיתון 2001") - על רקע ההאטה העולמית שהחלה בעטיו של משבר הטכנולוגיה העילית²⁰, ופרוץ אינתיפאדת אל-אקצה באוקטובר 2000 - ונמשך עד סוף הרביע האחרון של שנת 2003; המיתון השני החל ברביע האחרון של שנת 2008 (להלן "מיתון 2008"), שנה לאחר התחלתו הרשמית בארה"ב²¹.

שוק העבודה בישראל הגיב על שני מיתונים אלה הן בהורדות שכר והן בצמצום תשומות העבודה. עם זאת שני המיתונים נבדלים באופן התחלתם, והבדל זה התבטא במהירות התגובה של שוק העבודה. כאן נתמקד בבחינת התגובה של המגזר העסקי בלבד.

¹⁹ ראו מחקרו של רפי מלניק, "מחזורי עסקים בישראל", *הרבעון לכלכלה*, יוני 2002, 219-244.

²⁰ על פי קביעת מחזורי העסקים של ה-NBER החל המיתון בארה"ב באופן רשמי ברביע הראשון של שנת 2001.

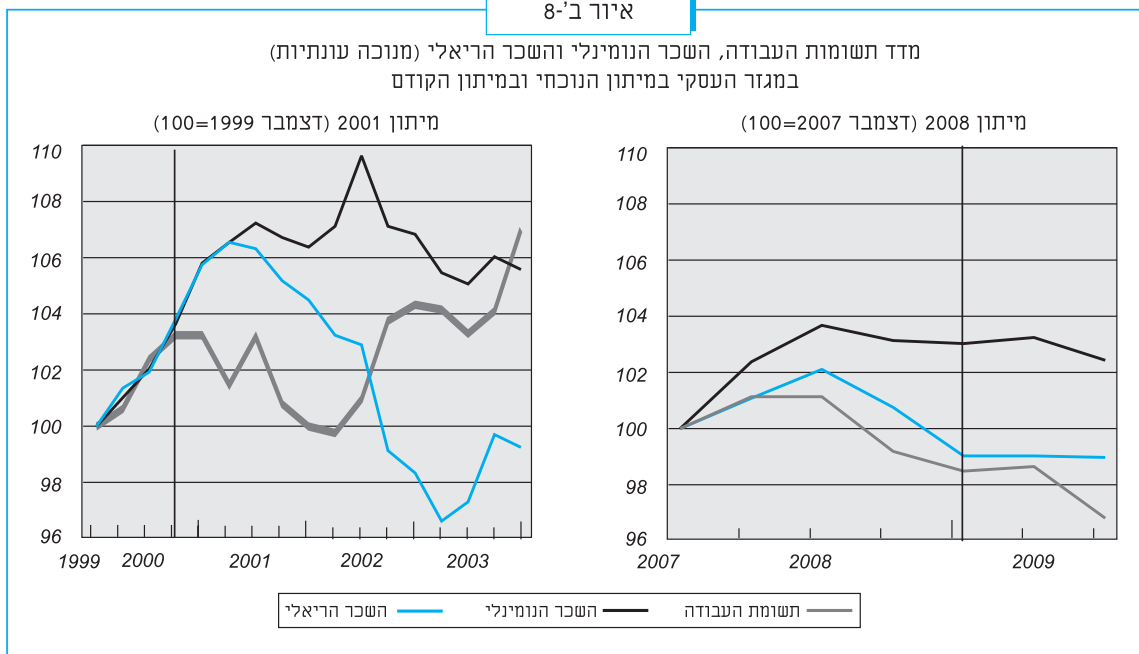
²¹ בתיבה הוגדר עיתוי הכניסה למיתון כרביע הרביעי של שנת 2008 אשר בו ירד התוצר לראשונה. עם זאת, הגדרה חלופית, על פי ירידת התוצר לנפש, הייתה מסמנת את הרביע השלישי של 2008 כעיתוי הכניסה למיתון.

איור ב'8- ממחיש את ההבדלים בין שני המיתונים במהירות התגובה של שוק העבודה. מיתון 2001 החל, כאמור, ברביע האחרון של שנת 2000; כעבור שלושה רביעים – בסוף הרביע השני של 2001 – הסתכמה הירידה של תוצר המגזר העסקי ב-3.3 אחוזים, ואילו השכר הנומינלי והריאלי עלה באותה תקופה ב-3.5 וב-2.4 אחוזים, בהתאמה. בתשומות העבודה, הנמדדת בשעות עבודה בשבוע בכלל המגזר העסקי, לא היה שינוי לעומת רמתה ערב המיתון. השכר הריאלי הגיב ראשון על המיתון וירד במהלך הרביע השני של 2001. ירידה זו נגרמה בשל עליית מדד המחירים, שכן השכר הנומינלי המשיך לעלות באותו רביע. רק ברביע השלישי של אותה שנה נעו כל האינדיקטורים כלפי מטה.

ניתוח דומה של תגובת שוק העבודה למיתון הנוכחי עד כה מעלה תוצאות שונות: התוצר של המשק צמח (אמנם במגמת האטה) עד הרביע השלישי של 2008 (כולל), ומאז הוא ירד במשך שני רביעים רצופים. לעומתו החלו כל האינדיקטורים של שוק העבודה לרדת כבר במהלך הרביע השלישי של אותה שנה - רביע אחד לפני תחילת המיתון. עד סוף הרביע השני של 2009 ירד השכר הנומינלי ב-1.2 אחוזים, השכר הריאלי ירד ב-4.2 אחוזים, ותשומות העבודה ירדה ב-3 אחוזים.

הסיבה המרכזית להבדלים במהירות התגובה של שוק העבודה למיתון נעוצה בשוני במאפייניהם של שני המיתונים: המיתון של סוף שנת 2000 נבע, כאמור, משני גורמים מרכזיים - האינתיפאדה, שפרצה באוקטובר 2000, וההאטה הכלכלית העולמית, שהשתררה אז בגלל משבר הטכנולוגיה העילית, "מובילת" המיתון אשר החל במארכ 2001. גורמים אלו פגעו בתוצר של המשק הישראלי, והביאו אותו למיתון במהירות ובהפתעה, כפי שניתן לראות מתוואי ההתפתחות של התוצר העסקי (איור ב'9): בשלושת הרביעים הראשונים של שנת 2000 צמח התוצר העסקי ב-3.3 אחוזים בממוצע, ברביע הרביעי, שבו החל המיתון, לא הייתה צמיחה כלל, ומייד אחר כך החלה צמיחה שלילית. לעומת זאת, המיתון שהחל בסוף 2008 התפתח בהדרגה, ונצפה, במידה מסוימת, מראש: בארה"ב הוא החל כבר בדצמבר 2007, ובעקבותיו השתררה האטה מתונה בצמיחת התוצר העסקי בישראל לאורך שנת 2008. לפיכך, כפי שיוצג להלן, סביר כי הכניסה האיטית והצפויה (יחסית) למיתון הקנתה למעסיקים פרק זמן שאיפשר להם לערוך את

איור ב'-8

הפיגור של למעלה מרביע בתגובת האינדיקטורים של שוק העבודה. מנייתוח הציפיות ברמה הענפית בולטת במיוחד התמתנות הציפיות בענף התעשייה מתחילת שנת 2008. לעומת זאת במהלך שנת 2000 היו הציפיות בענף התעשייה חיוביות באופן כללי.

ניתן אפוא לומר כי בניגוד להפתעה שבה התקבל מיתון 2001, את מיתון 2008 צפו החברות במשק במידה מסוימת, ועל כן החלו בהתאמות הנדרשות מבחינת מספר העובדים ושכרם. דוגמאות להתנהלות זו הן הורדות שכר תוך הסכמה עם העובדים במטרה למנוע פיטורין, צמצום תשומות העבודה על ידי קיצור שבוע העבודה ויציאה לחופשות מרוכזות.

השוני בהתפתחות בין שני המיתונים משתקף בתגובת ענפי הטכנולוגיה העילית - הענפים שידעו זעזועים ניכרים בשני המיתונים: בראשון - מספר משרות השכיר בענפים אלה עלה לאורך שנת 2000, והחל לרדת ברביע השני של שנת 2001, שני רביעים לאחר תחילת המיתון בארץ ומיד אחרי תחילת המיתון בארה"ב, שהחל עם התפוצצות "בועת ההיי-טק"²². התנודות של השכר הממוצע בענפים

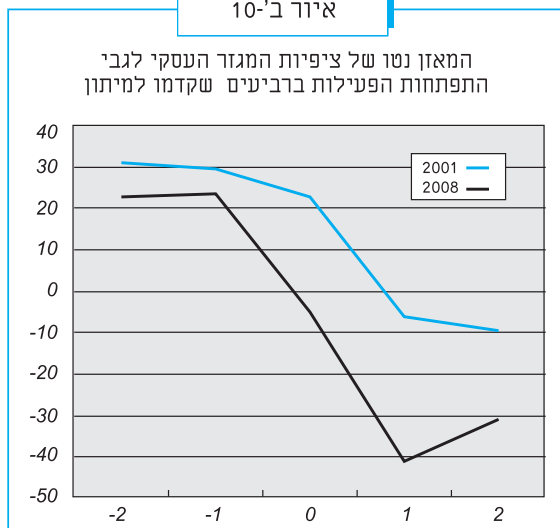
ההתאמות הנדרשות בתגובה, ולכן, משהחל המיתון בפועל, ואף מעט לפניו, הגיב שוק העבודה כמצופה.

את ציפיות המגזר העסקי למיתון ניתן לבחון על פי תשובותיהן של החברות המשתתפות בסקר החברות על ציפיותיהן לגבי התפתחות הפעילות הכלכלית ברביע הבא. באיור ב'-10 מוצגות הציפיות המשוקללות של כלל ענפי המגזר העסקי לגבי הפעילות ברביע העוקב. על הציר האופקי מוצג מספר הרביעים לפני הרביע שבו התחיל המיתון ואחריו, ועל הציר האנכי - הציפיות לאותו רביע, כפי שהן דווחו על ידי החברות ברביע הקודם. ערך חיובי גבוה מ-10 מבטא ציפיות להתרחבות, וערך שלילי - ציפיות להתכווצות.

ברביע השלישי של שנת 2001, רביע אחד קודם לתחילת המיתון, צפו החברות התרחבות של הפעילות ברביע העוקב. לעומת זאת ברביע השלישי של 2008 הן כבר צפו כי ברביע הבא לא תהיה התרחבות כלכלית, ולפיכך הגיבו כבר ברביע זה בצמצום השכר ו/או התעסוקה. כמו כן, ערכים של מאזן הנטו של הציפיות בחודשים שאחרי תחילת המיתון ב-2001, שהיו גבוהים יחסית לערכים המקבילים ב-2008, מעידים כי לצד ההפתעה היחסית שבה התקבלה תחילת המיתון, גם תהליך הפנמתו היה איטי יותר, מה שעשוי להסביר את

²² בחינה של מספר המועסקים במקום משרות השכיר מעלה מגמה דומה, אך עם תנודתיות גבוהה יותר.

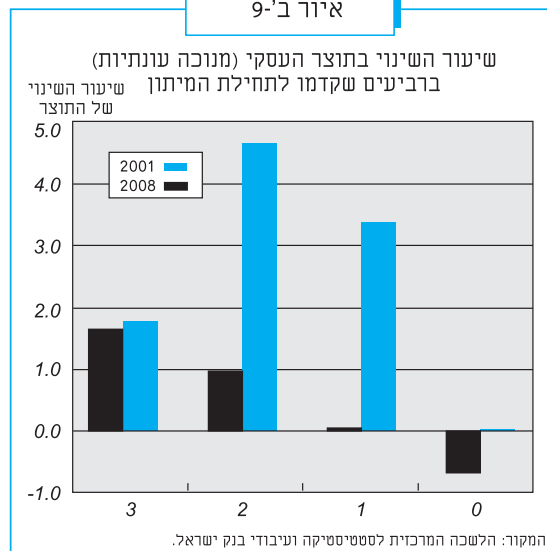
איור ב'-10

לביטוח לאומי²³, 40 אחוזים מהעובדים שפוטרו סמוך מאוד לתחילת המיתון, בין יולי 2008 לפברואר 2009, הם משכילים בעלי 12 שנות לימוד ומעלה, לעומת 30 אחוזים מסך כל המפוטרים מתחילת מיתון 2001 ועד שנת 2002, שיאה של תקופת המיתון.

בסיכום, נראה שהשוני בהתפתחות בין מיתון 2001 למיתון הנוכחי הוא שהתבטא בשוני במהירות תגובתם של השכר ותשומות העבודה במגזר העסקי: במהלך 2008, עוד לפני הכניסה למיתון ממש, נפגעו הענפים מוטי היצוא, צמיחת התוצר העסקי הואטה, והתגבשו ציפיות ביחס לכניסת המשק למיתון; אלה הובילו להתאמה של השכר ותשומות העבודה במגזר העסקי כולו; לעומת זאת החל מיתון 2001 במפתיע, ומכאן הפיגור בתגובת האינדיקטורים של שוק העבודה.

איור ב'-9

אלה באותה תקופה היו ללא מגמה מוגדרת. במיתון השני - מספר משרות השכיר בענפי הטכנולוגיה העילית התחיל לרדת כבר ברביע השלישי של השנה, רביע אחד לפני תחילת המיתון, ובמקביל ירד גם השכר הנומינלי הממוצע.

הואיל וענפי הטכנולוגיה העילית הם ענפים מוטי יצוא, השוני בהתפתחותם משקף במידה רבה את תנאי הרקע הכלכליים, ובפרט הצטמצמות של היקפי הסחר העולמי וייסוף חד של השקל, שקדמו למיתון 2008 ולא היו במיתון 2001. תנאים אלה הביאו לפגיעה בענפים מוטי היצוא במהלך שנת 2008 עוד לפני התחלת המיתון בישראל. צמצום התעסוקה וירידות השכר בענפים האלה, המאופיינים בשיעור גבוה של עובדים משכילים ובעלי שכר גבוה, פעלו להורדת השכר הממוצע במשק. על פי נתוני המוסד

²³ מתוך "המלצות מדיניות להתמודדות שירותי הרווחה עם המצב הכלכלי", מסמך שהוגש לשר הרווחה והשירותים החברתיים ביולי 2009.